

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ДОРΟΣЛИХ

У статті висвітлюється особистісно орієнтований підхід до навчання дорослих. Автор додержується думки, що в навчанні важливо не те, чого ми навчаємо, а те, як ми навчаємо.

Особистісно орієнтоване навчання допомагає учням удосконалити та систематизувати власні знання та фахові навички, активізувати власний досвід, розвинути мислення, пам'ять, увагу, уяву, виробити позитивне ставлення до навчального процесу і т. ін.

The article highlights a student-centered approach to adult education. The author believes that it is important not what we teach, but how we do it.

Student-centered learning helps learners to improve and systematize their own knowledge and professional skills, to activate their own experience, develop thinking, memory, attention, imagination; to establish a positive attitude towards the learning process, etc.

Зміни, які відбуваються нині в суспільстві, потребують докорінних реформ. Передусім це стосується реформування українського суспільства, управлінських структур, запровадження демократичних моделей соціально-економічних і політичних стосунків. Усі ці завдання неможливо ефективно реалізувати без змін у мисленні людей, активізації їхнього особистісного потенціалу, здобуття певних навичок, зокрема планування особистісного розвитку, формування активної життєвої позиції тощо. Освіта ж покликана відіграти чималу роль у цих процесах. Її завдання полягає в оновленні свідомості українського суспільства, бо саме система освіти у цілому та викладачі мають допомогти реалізувати вищезазначені завдання. Викладачі мають оволодівати новітніми освітніми технологіями не тільки заради здійснення своєї професійної діяльності — навчання учнів, студентів, а також з метою організації процесу власного навчання, підвищення своєї майстерності, професіоналізму, компетентності.

Значну роль у формуванні особистісних якостей, необхідних для запровадження демократії, відіграє організація навчального процесу. Адже саме у процесі навчання розвиваються або нівелюються самооцінка, самоповага, толерантність, самостійність, відповідальність, прийняття точки зору інших, уміння дискутувати та обстоювати свої переконання. Саме тому треба пам'ятати, що те, як ми навчаємо, має не менше значення, ніж те, чого ми навчаємо. Від того, які навчальні методи ми використовуємо, буде залежати, чи сформуємо ми в індивіда здатність обстоювати демократичні зміни. Адже демократична освіта — це, насамперед, процес активної взаємодії між педагогами та учнями. Водночас це ще й процес взаємодії та обміну досвідом між самими учнями. Особистісно орієнтоване навчання допомагає учням удосконалити та систематизувати власні знання та фахові навички, активізувати власний досвід, розвинути мислення, пам'ять, увагу та уяву, виробити позитивне ставлення до навчального процесу, сформувати найкращі особистісні якості. За такого підходу викладачі ухвалюють рішення, співпрацюють з іншими дорослими та молодими учнями у створенні розвивального середовища, поважають їхні думки та їхнє право вибору, допомагають учням розвивати навички, які стануть основою успіху їхнього подальшого життя. Але для цього дорослі повинні мати досвід активного особистісно орієнтованого навчання. Саме така ідея закладена в основу змісту цієї статті.

Нині система освіти змушена адаптуватися до нових вимог і нових завдань, необхідних на ринку праці. У галузі професійно-технічної освіти під цим розуміють нові зв'язки між професійно-технічними навчальними закладами і роботодавцем, а це висуває нові завдання перед професійно-технічною освітою у співробітництві із суспільством і ринком праці, зокрема, і в проектуванні нових підходів до навчання.

Постійне оновлення виробничих технологій потребує змін у знаннях працівників, при цьому роль викладачів також потребує змін у підході до навчання дорослих учнів. Великої ваги на цьому етапі набувають вимоги до навичок і знань, набутих раніше. Проте сьогодні найбільш важливіше для учнів і студентів знати, як навчатися самостійно. Знання повинні вдосконалюватися постійно, і педагогічні, і психологічні навички викладачів стають дедалі важливішими, бо це основний засіб для удосконалення навчального процесу та підвищення компетенції учнів і студентів у співробітництві, координації і командній роботі. Тому і виникає необхідність у вивченні сучасних методик особистісно орієнтованого навчання дорослих [1]. Коли суспільство трансформується в сучасне і більш орієнтоване на ринкову економіку суспільство, система професійно-технічної освіти має запропо-

нувати таку освіту та навчання, які відповідатимуть новій ситуації. Під час навчання молоді і дорослих для роботи в нових умовах наш підхід до освіти має максимально змінитися і сприяти меті навчання.

Викладачам, майстрам виробничого навчання, тренерам надзвичайно важливо пам'ятати, що дорослі учні мають своєрідні особливості, які впливають на сприйняття ними пізнавальної інформації та зумовлюють специфічну побудову освітнього процесу. Ця побудова подібна до структури освіти дітей і водночас не схожа на неї. Неправильним є підхід до організації навчання дорослих, коли цілком відкидаються усі «дитячі» методи роботи, скажімо, не застосовуються ігрові вправи та прийоми, мало використовується наочність, немає самостійних практичних завдань, рухових пауз тощо. З іншого боку, штучне опертя тільки на принципи навчання дітей — дитячий характер пояснень, інтонувань, звернень, перенасиченість іграми та забавками за рахунок необхідного для роботи пізнавального змісту — теж малоефективне.

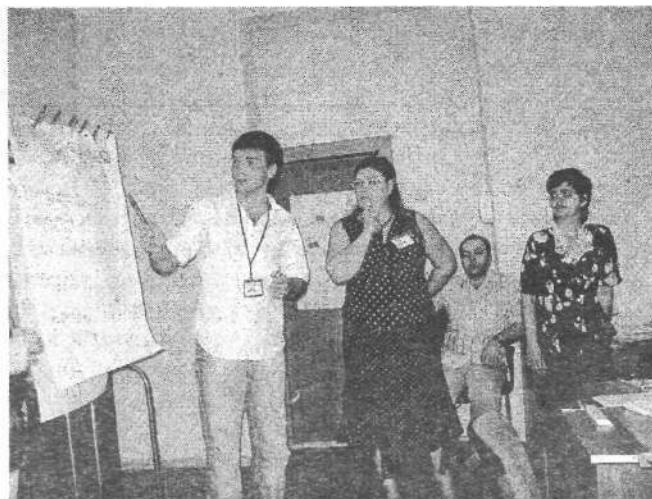
Загальновідомо, що поведінка дорослих учнів значно відрізняється від поведінки молодих учнів. Отже, коли ми навчаємо дорослих, то добре уявляємо, які методи спілкування найефективніші. Викладачам, майстрам виробничого навчання слід пам'ятати, що дорослі — це досвідчені учні, вони вміють учитися, мають певний позитивний або негативний навчальний і життєвий досвід. Вони можуть мати більше упереджень і стереотипів, аніж учень-початківець, проте їхні запити та потреби чіткіші, інтереси та уподобання усталеніші, погляди помірковані та виважені. Суттєво відрізняється також і поведінка досвідченого учня та учня-початківця в аудиторії: діти рухливіші, енергійніші, процеси довільності в них тільки формуються та устаюються. Щодо дорослих, то у них довільна поведінка вже сформована, вони спроможні працювати довше і зосередженіше, щоправда, за умови, якщо навчальна діяльність для них має важливе практичне значення, дає змогу виявляти свої думки та переконання. Крім того, дорослому слухачеві притаманні ще такі якості: вони самодостатні й хочуть бути більш вільними у виборі мети. Їх треба активно залучати у навчальний процес і більшою мірою бути консультантом. Викладач може взяти на себе більше відповідальності за процес навчання, а не тільки пропонувати їм теоретичний матеріал; важливо пов'язати теорію і практику з їхнім досвідом і визнати цінність досвіду у навчанні [4]. Досягайте цього, використовуючи досвід і знання слухачів, які відповідають темі, це також сприятиме навчанню. Зробити це можна, ґрунтуючись на досвіді дорослої аудиторії, йдучи від відомого до невідомого, заохочуючи обмін досвідом інших учнів, використовуючи практичні завдання, сфокусовані на їхній професійний досвід, скажімо, під час роботи в майстерні.

Дорослі слухачі мають відчувати необхідність у навчанні. Вони беруть участь у навчальному процесі (курсі), маючи на увазі певну мету, високо оцінюють розуміння того, що навчання допоможе їм досягти цієї мети. Отже, важливо детально розробити таку мету навчання, щоб вона відповідала запитам учнів. Мету навчання треба визначити на початку курсу, обговорити й з'ясувати. Як правило, дорослі не зацікавлені у знаннях заради знань. Тому треба скласти гнучкі плани занять.

Як і всім учням, дорослим слухачам важливо відчувати повагу до себе. Викладачі повинні визнавати великий прак-

тичний досвід, який слухачі вносять у курс навчання, з деяких тем вони, мабуть, мають більший досвід, ніж ви. З дорослими учнями необхідно поводити себе як з рівними щодо досвіду і знань, давати їм змогу вільно висловлювати свою точку зору в аудиторії. Багатьом дорослим слухачам важко змінювати усталені звички, навички, знання. Зміни потребують часу. Слід пам'ятати, що здатність дорослих слухачів до радикальних змін обмежена.

Ці та інші особливості впливають на процес учіння дорослих учнів. Їх повинен враховувати викладач, тренер.

Тренінги у навчанні дорослих

Вам буде легше досягти успіху у процесі навчання, використовуючи методи активного навчання, але для цього необхідно знати особливості навчальної діяльності дорослих і спиратися на основні їхні принципи [3].

Майстерними педагогами стають чи народжуються? Це запитання й досі викликає жваві дискусії. Для його всебічного розгляду можна будувати своє обґрунтування на тих самих аргументах, що й відповідаючи на запитання про видатних лідерів, народжених або вихованих такими? Зрештою, для дієвого лідерства педагогові потрібно чимало навичок, які вимагаються на будь-якій керівній посаді.

Знайти відповідь на це запитання за допомогою багатьох досліджень намагалися вже не раз. Самі учні нерідко описують конкретними поняттями ті речі, які допомагають їм навчатися. Можна зробити природний висновок, що коли викладач копіює те, що роблять видатні педагоги, він також досягне успіху у своїй роботі. Спогади учня про позитивний і негативний досвід навчання часто-густо допомагають визначити бажані якості, установки й поведінку, які поліпшують викладання й учіння. Тому у своїй роботі перед початком занять ми пропонуємо своїм учням з власного учнівського досвіду згадати, в чому полягає хороше викладання. Це допомагає викладачеві зорієнтувати навчання на аудиторію, а учневі визначити власну філософію навчання.

Люди мають величезні здібності до навчання з помічником (учителем) або без нього. Уінстон Черчіль, наприклад, одного разу зауважив: «Я завжди хочу вчитися, але не завжди хочу, щоб мене вчили.» Роль педагога — сприяти учінню. Це важко зробити без усвідомлення того, що кожен раз, коли дорослі переживають щось вперше,

природного навчання.

У своїй книзі «Power of Learning» («Сила навчання») Клас Меландер описує природне навчання як спонтанний процес, через який може видатися, що в учня сама по собі сійнула правильна думка, проте, насправді, він пройшов ті самі кроки, якими проходимо всі ми.

Згадайте, коли ви мали можливість навчатись чомусь новому, наприклад грі на піаніно. Спочатку щось привернуло вашу увагу. Можливо, ви слухали, як хтось грає на музичному інструменті, і шкодували, що не можете повернути до себе увагу такими самими уміннями. Невдовзі ви зрозуміли, що вам бракує знань для того, щоб грати. Вам була потрібна нова інформація, наприклад, якими пальцями натискати клавіші, знаходячи потрібні ноти. Спочатку ви не до кінця зрозуміли інформацію, проте, як тільки у вас з'явився час її опрацювати, ви вже почали грати прості гами, використовуючи правильну аплікатуру. Практика допомогла вам зробити певні висновки щодо того, як грати на інструменті. Після цього ви перевіряли ці висновки на практиці. Якщо вони спрацювали, ви продовжували грати, якщо ні, — ви, найімовірніше, пробували новий метод або припиняли навчання.

Отже, п'ять кроків навчання:

увага, яка робить нас сприйнятливим до інформації, яку ми, в свою чергу, опрацюємо для отримання висновків і розуміння і перевіряємо для застосування на практиці й усвідомлення [2, 19–20].

На етапі уваги вчителю треба мотивувати виконання того чи іншого завдання, учні краще будуть навчатися, коли вони зрозумітимуть, для чого їм це потрібно. Інформація має бути достатньою, щоб чітко і якісно виконати завдання. Отриману інформацію треба ретельно опрацювати, щоб сформувати правильні висновки або досягти успіху. При формуванні висновків можуть виникнути непорозуміння між учителем і учнем. Дуже важливо дати учням можливість перевірити отримані висновки на практиці, тільки за таких умов можна досягти позитивних результатів у навчанні.

Таблиця 1

Вправа	Призначення
Зв'язка	Оцінити готовність учня; чому він хоче цього навчитись? Показати завдання
Пізнавальна	Інформація, необхідна для того, щоб «зробити» кожне завдання
Емпірична	Практика для кожного завдання із забезпеченням зворотного зв'язку
Практичне застосування	Учні демонструють, що вони успішно досягли результату/виконали завдання

При розробленні навчальних видів діяльності педагогу важливо пам'ятати ці кроки. Кожен з них можна гармонійно поєднати, як інструменти в оркестрі, і всі вони важливі для передавання інформації від учителя до учня. Хоча цей процес легко зрозуміти, побудувати його

не так просто. Якщо не виконувати правильні етапи, кожен крок процесу навчання може затриматись або взагалі не відбутися. П'ять кроків природного навчання ми можемо спроектувати на чотири етапи уроку: увага (зв'язка), інформація (пізнавальна вправа), опрацювання (емпірична вправа), висновки та перевірка (практичне застосування).

Наші дослідження дали змогу нам узагальнити вимоги до побудови етапів уроку, які ми наводимо нижче.

Вправа-зв'язка

Вдало спроектована вправа-зв'язка може виконувати кілька функцій. Головне її призначення — привернути увагу учнів і викликати в них мотивацію до опанування новою навичкою. Вона дає змогу оцінити готовність учнів і водночас чітко показує їм навчальне завдання. Вони мають можливість зіставити свої знання і навички з тими компетентностями, які вимагаються в реальному світі. В ідеалі вправа-зв'язка на мить показує учневі його нову компетентність у робочому середовищі. Вдала вправа такого типу заохочує учнів замислитись і визначити розбіжності між своїм попереднім досвідом і тими новими навичками, які вони мають опанувати.

Примітка. Вправа-зв'язка зосереджена на результаті. На цьому етапі корисно нагадати, що для одержання компетентності учні, як правило, виконують низку кроків, які ми називаємо завданнями. Для кожного завдання учень повинен отримати необхідну інформацію (як вербальну, так і візуальну), щоб мати можливість «виконати» завдання або повправлятися у його виконанні.

Пізнавальна вправа

Пізнавальна вправа дає учневі потрібну інформацію для виконання завдання. Інформацію можна подати в письмовій, усній або візуальній формі. Для традиційних форм проведення занять пізнавальна вправа — це частина уроку, упродовж якої викладач читає лекцію або щось розповідає, хоча не обов'язково це зводиться тільки до таких заходів.

Примітка. Кожне завдання містить пізнавальну вправу.

Емпірична вправа

Емпіричні вправи дають учневі можливість вправлятися у виконанні кожного завдання під чийось керівництвом. Найважливішим моментом для цього компонента є те, що учням постійно треба давати інформацію про їхні успіхи, адже для формування компетентності треба успішно виконати всі завдання.

Примітка. Кожне завдання містить емпіричну вправу.

Практичне застосування

Практичне застосування демонструє учням, що вони успішно засвоїли певну компетентність. Ця вправа поєднує всі завдання в «реальну» робочу навичку. В ідеалі учні повинні мати можливість попрактикуватись у середовищі, яке б якомога ближче відтворювало реальну життєву ситуацію. Треба забезпечити оцінювання проведеного навчання, що дасть змогу визначити, чи справді учні досягли бажаного навчального результату.

Тепер ви вже добре уявляєте, що слід включити до вдалого плану заняття. Замість використання шаблону, який може здатися вам негнучким або таким, що вас обмежує, скористайтеся контрольним списком, який не дасть вам змоги забути важливі елементи. Педагоги використовують різноманітні підходи до складання плану уроку, проте даний формат повторює послідовність, в якій розгортатиметься заняття.

Наведена нижче таблиця підсумовує призначення кожного заходу в межах плану заняття.

Таблиця 2

Вправа	Призначення
1. Зв'язка (зосередження)	Привернути увагу учнів. Пов'язати нові завдання з попереднім заняттям. Визначити прогалини в готовності учнів. Мотивувати учнів до роботи на цьому занятті. Повідомити завдання уроку
2. Пізнавальна (представлення)	Подати всі кроки у правильній послідовності. Використати правило «сказати», «показати», «дати зробити» для кожного етапу заняття. Пояснювати поняття від простого до складного
3. Емпірична (практика)	Виконувати завдання під керівництвом викладача. Здійснити всі головні етапи подання матеріалу
4. Практичне застосування (підсумок)	Оцінити успіхи через порівняння з метою заняття. Забезпечити зворотний зв'язок. Визначити наступний крок

Зв'язка (зосередження)

На початку заняття слід повідомити учням, що від них очікуватиметься упродовж цього уроку або навчального періоду. Для цього існує чимало стратегій. Якщо виконати все належним чином, більшість учнів отримають мотивацію до подальшої роботи під час заняття.

Мотивацію можна розвинути такими способами:

- пов'язати майбутній навчальний матеріал з попереднім досвідом;
- стисло розповісти учням, яку навичку вони вивчатимуть (навчальне завдання або результат);
- дати можливість учням подумати про цю навичку й визначити прогалини між наявними знаннями і тими, які вимагатимуться від них у майбутньому;
- показати місце заняття в навчальному процесі (поширений план занять);
- дати додаткову інформацію про те, де застосовуватиметься навичка і які переваги завдяки новому вмінню може отримати учень.

Пізнавальна вправа (представлення)

Зміст заняття — це нова інформація, потрібна для виконання завдань. Як правило, це поєднання фактів (що це таке), понять (як це працює) і принципів (чому це важливо). Пояснюючи новий матеріал, викладач повинен наслідувати кроки *розказати, показати і дати зробити*. Перші два містяться на етапі пізнання, тоді як останній

крок виконується під час емпіричних вправ. Цей підхід слід застосовувати для всіх завдань. Темп заняття визначається на основі вашого оцінювання готовності учнів, що проводиться на початку уроку. Немає нічого дивного, якщо якийсь із завдань ви вилучите з плану — у разі, коли всі учні ще не досягли потрібного рівня сформованості навички. Водночас всі завдання слід записати до плану уроку для забезпечення правильної послідовності.

Емпірична вправа (практика)

На завершення уроку слід провести два важливі заходи. Перший — це дати учням змогу попрактикувати отримані навички, другий — продемонструвати, що вони досягли того рівня майстерності, який вимагався від них у поставлених завданнях. Наприкінці модуля учні, найімовірніше, демонструватимуть свої вміння в лабораторії або майстерні. Проте це не означає, що ви повинні чекати аж до цього моменту, щоб визначити, навчилися чомусь ваші учні чи ні.

Практичне застосування (підсумок)

Наприкінці кожного заняття треба проводити відкритий діалог з учнями, який допоможе їм визначити свій прогрес, а вчителю надасть вірогідну інформацію про те, з чого слід починати наступний урок [2, 71–74].

Це не означає, що наприкінці кожного уроку треба проводити контрольну роботу. Просто бажано, щоб учні отримували інформацію щодо свого прогресу. Це допоможе їм визначити, як найкраще підготуватися до наступного заняття. Кажуть, що «2» — це не позначення незадоволеної оцінки, а символ двох сторін процесу зворотного зв'язку. Через забезпечення зворотного зв'язку на кожному занятті ви збагачуватимете навчальний процес.

Виходячи з вищевикладеного, можемо зробити висновки, що організація навчального процесу на засадах особистісно орієнтованого підходу дасть змогу досягти якісних результатів у навчанні.

Такий підхід був апробований у рамках проекту «Децентралізація управління професійним навчанням в Україні» для груп працівників ПТНЗ Дніпропетровської, Закарпатської та Рівненської областей і в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти АПН України для директорів і заступників директорів ПТНЗ з навчально-виробничої роботи.

Особистісно орієнтоване навчання допоможе змінити підходи до професійної підготовки, усталені стереотипи, зорієнтує навчання на потреби учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нові підходи у навчанні: Навч.-метод. посібник / О.І.Шербак, О.О.Зайцева, Б.Стаєр та ін. — К.: Наук. світ, 2003. — 96 с.
2. Як стати майстерним педагогом: Навч.-метод. посібник / В.І.Ковальчук, Л.М.Сергеева та ін. / За заг. ред. Л.І.Даниленко. — К.: Егіс Плюс, 2007. — 184 с.
3. Софій Н.З., Кузьменко В.У. Про сто і один метод активного навчання. — К.: Крок за кроком, 2003. — 116 с.
4. Технології навчання дорослих / Упоряд.: О.Главник, Г.Бевз. — К., 2006. — 128 с.
5. Mumford A. (1980) Making experience pay — Mc.Graw Hill.